PROBLEMI NASTAVE TRIGONOMETRIJE

Djordje Dugošija

1. TEKUĆE STANJE: masovno neznanje

2. UZROCI:

- komplikovano uvodjenje
- razvučeno dugotrajno izlaganje,
- mnoštvo formula koje treba pamtiti,
- nepovezano sa drugim predmetima
- zakasnelo uvodjenje

3. KADA i KAKO TREBA POČETI SA TRIGONOMETRIJOM ?

OSNOVNA ŠKOLA:

Mnogi počinju u OŠ. Kod nas ne. **Elemente trigonometrije treba uključiti u program** OŠ.
Ispravno jer će mnogima ovo biti kraj matematičkog obrazovanja, pa je neophodno da imaju pojam šta su sinus i kosinus najmanje od oštrih uglova.

4. OSNOVNE TRIGONOMETRIJSKE FUNKCIJE OŠTRIH UGLOVA

sinus i kosinus oštrog ugla definisani su kao odnosi dužina kateta i hipotenuze kod pravouglog trougla kome je jedan ugao jednak tom oštrom uglu:

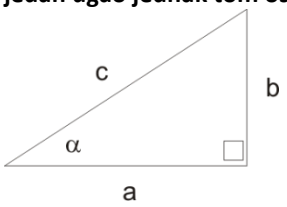

$$\cos\alpha = \frac{a}{c}, \sin\alpha = \frac{b}{c}, \tan\alpha = \frac{b}{a}$$

Za dokaz korektnosti definicije koristi se sličnost trouglova i proporcionalnost veličina.
Može se dodefinisati

$$\cos 0^0 = 1, \sin 0^0 = 0, \tan 0^0 = 0,\ \cos 90^9 = 0, \sin 90^0 = 1, \tan 90^0\ nije\ definisan$$

Ovo nije dovoljno da bi se radile osnovne stvari. N**astava fizike zahteva više**.
Fizika barata sa **konveksnim** uglovima (ugao izmedju vektora je takav). Za fiziku je potrebno **izračunavanje elemenata trougla** (operacije sa vektorima, izračunavanje rezultante sila, rada,...). Za to najmanje treba trigonometrija **konveksnih** uglova.

5. OSNOVNE TRIGONOMETRIJSKE FUNKCIJE KONVEKSNIH UGLOVA

Kako proširiti definicije na ovaj slučaj?

Odgovor: za $90^\circ < \alpha \le 180^\circ$,

$$\cos\alpha = -\cos(180^\circ - \alpha), \sin\alpha = \sin(180^\circ - \alpha), \tan\alpha = \frac{\sin\alpha}{\cos\alpha}.$$

Opisno: Kosinusi suplementnih uglova su suprotni brojevi a sinusi jednaki.
Sada se može dokazati

6. TRIGONOMETRIJA TROUGLA

Teorema: Ako je γ konveksan ugao i ABC bilo koji trougao sa $\angle C = \gamma$ tada je

$$\cos\gamma = \frac{a^2+b^2-c^2}{2ab}, \sin\gamma = \sqrt{1-\cos^2\gamma} = \frac{\sqrt{(a+b-c)(a+c-b)(b+c-a)(a+b+c)}}{2ab}.$$

Dokaz (za slučaj kada je γ tup ugao):

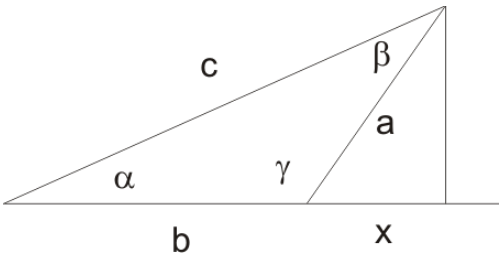

$$c^2 = (b + a\cos(180^0-\gamma))^2 + (a\sin(180^0-\gamma))^2$$

Ove veze potpuno odredjuje kosinus i sinus konveksnog ugla , a sadrže sve ostale metričke odnose u trouglu (kosinusnu i sinusnu teoremu za trougao , Heronov obrazac, ...)

Primer. Površina trougla je $P = \frac{bh}{2} = \frac{ab\sin\gamma}{2}$.

Otuda sledi

Sinusna teorema: $\frac{\sin\alpha}{a} = \frac{\sin\beta}{b} = \frac{\sin\gamma}{c}$.

Teoreme o projekcijama: $c = a\cos\beta + b\cos\alpha, b = a\cos\gamma + c\cos\alpha, a = b\cos\gamma + c\cos\beta$.

Dokaz: Zameni u desnoj strani $\cos\beta$ i $\cos\alpha$ preko stranica, pa sredi, ili geometrijski ucrtavanjem visine h_c.

Napomena: Sinusna, kosinusna i teoreme o projekcijama su ekvivalentni iskazi.

Dokaz: kosinusna $\Rightarrow$ sinusna $\Rightarrow$ t.o projekcijama $\Rightarrow$ kosinusna

kosinusna $\Rightarrow$ sinusna:

$$\cos\gamma = \frac{a^2+b^2-c^2}{2ab}, \sin\gamma = \sqrt{1-\cos^2\gamma} = \frac{\sqrt{(a+b-c)(a+c-b)(b+c-a)(a+b+c)}}{2ab}$$

$\Rightarrow$ sinusna

sinusna $\Rightarrow$ t.o projekcijama:

$$a\cos\beta + b\cos\alpha = c(\frac{a}{c}\cos\beta + \frac{b}{c}\cos\alpha) = c\frac{\sin(\alpha+\beta)}{\sin\gamma} = c$$

t. o projekcijama $\Rightarrow$ kosinusna:

Iz tri relacije o projekcijama može se izvesti kosinusna teorema rešavanjem sistema po kosinusima.

7. OSNOVNE TRIGONOMETRIJSKE FUNKCIJE NEKONVEKSNIH UGLOVA

Definicija kosinusa i sinusa nekonveksnih uglova:

za $180^0 < \alpha \le 360^0$, $\cos\alpha = \cos(360^0-\alpha), \sin\alpha = -\sin(360^0-\alpha)$.

Opisno: Kosinusi uglova koji se dopunjuju do punog ugla su jednaki a sinusi suprotni.

Sada se mogu dokazati sve poznate veze. Među njima najznačajnije veze su

Adicione formule:

Neka su α, β uglovi i $\alpha+\beta$ ugao. Važi:

$$\sin(\alpha+\beta) = \sin\alpha\cos\beta + \cos\alpha\sin\beta$$

$$\cos(\alpha+\beta) = \cos\alpha\cos\beta - \sin\alpha\sin\beta$$

Dokaz. 1. Slučaj kada je $\alpha+\beta$ konveksan ugao:

Tada postoji paralelogram $ACBD$ sa uglom $\angle C=\alpha+\beta$ takav da je $\alpha=\angle ACD, \beta=\angle BCD$. Neka je O njegov centar i $|CO|=m$.

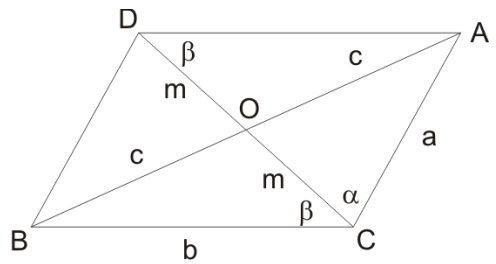

Prema teoremi o projekcijama je

$$2m=a\cos\alpha+b\cos\beta \qquad (1)$$

Iz sinusne teoreme primenjene na trougao ACD

$$\frac{a}{b}=\frac{\sin\beta}{\sin\alpha}. \qquad (2)$$

Kad (1) i (2) zamenimo u vezu $P(ABC)=2P(AOC)$ dobijamo

$$ab\sin(\alpha+\beta)=2am\sin\alpha$$

$$b\sin(\alpha+\beta)=\sin\alpha(a\cos\alpha+b\cos\beta)$$

$$\sin(\alpha+\beta)=(\frac{a}{b}\cos\alpha+\cos\beta)\sin\alpha=(\frac{\sin\beta}{\sin\alpha}\cos\alpha+\cos\beta)\sin\alpha=\cos\alpha\sin\beta+\sin\alpha\cos\beta$$

Iz kosinusne teoreme slede veze

$$(2c)^2=a^2+b^2-2ab\cos(\alpha+\beta), c^2=a^2+m^2-2ma\cos\alpha$$

pa je

$$a^2+b^2-2ab\cos(\alpha+\beta)=4[a^2+(\frac{a\cos\alpha+b\cos\beta}{2})^2-a\cos\alpha(a\cos\alpha+b\cos\beta)] \qquad (3)$$

Iz (2) i (3) sredjivanjem dobijamo adicionu formulu za kosinus.

2. Slučaj kada je $\alpha+\beta$ nekonveksan ugao:

$$\cos(\alpha+\beta)=\cos(360^0-(\alpha+\beta))=\cos((180^0-\alpha)+(180^0-\beta))=$$

$$\cos(180^0-\alpha)\cos(180^0-\beta)-\sin(180^0-\alpha)\sin(180^0-\beta)=$$

$$(-\cos\alpha)(-\cos\beta)-\sin\alpha\sin\beta=\cos\alpha\cos\beta-\sin\alpha\sin\beta$$

Slično ide i za sinusnu adicionu teoremu.

Iz adicionih teorema slede sve ostale veze izmedju trigonometrijskih funkcija uglova koje se mogu izvoditi **kao zadaci za vežbu.**

Primer 1. Dokazati formule za razliku uglova:

sa sinus: $\sin(\alpha-\beta)=\sin\alpha\cos\beta-\cos\alpha\sin\beta$

za kosinus: $\cos(\alpha-\beta)=\cos\alpha\cos\beta+\sin\alpha\sin\beta$

Dokaz. Neka je $\gamma=\alpha-\beta$. Tada je $\alpha=\beta+\gamma$ pa je

$$\cos\alpha=\cos\beta\cos\gamma-\sin\beta\sin\gamma$$

$$\sin\alpha=\sin\beta\cos\gamma+\cos\beta\sin\gamma$$

Množenjem strana prve jednakosti sa $\cos\beta$ i druge sa $\sin\beta$ i sabiranjem po stranama dobijamo

$\cos\alpha\cos\beta+\sin\alpha\sin\beta=(\cos^2\beta+\sin^2\beta)\cos\gamma=\cos\gamma$, Q.E.D.

Slično ide i za sinus.

8. Šta bi trebalo raditi u OŠ ?

Merenje uglova stepenima,
izračunavanje elemenata trougla,
Upotreba tablica ili kompjutera
Korist od trigonometrije (izračunavanje širine reke , visine objekatai sl.)

9. KAKO NASTAVITI U SREDNJOJ ŠKOLI?

Primetimo da zbir dva ugla ne mora uvek biti ugao!
Tzv. generalisani uglovi veći od punog ugla ne postoje!

10.TRIGONOMETRIJA BROJEVA (BEZ ORIJENTISANIH PUTANJA)

Uočiti da se uglovi mogu meriti **dužinom upisanih jediničnih** LUKOVA .
Dva ugla su jednaka akko su jednake dužine njima upisanih jediničnih lukova.
slika

1.Kosinus i sinus broja $s \in [0, 2\pi)$

Za dati broj $s \in [0, 2\pi)$ odredimo ugao α čiji upisani jedinični luk ima dužinu s. Definišemo $\cos s = \cos\alpha, \sin s = \sin\alpha$.

2. Kosinus i sinus realnog broja

Проширимо сада дефиницију косинуса и синуса на произвољне реалне бројеве :
Деоним тачкама $2m\pi, \mathrm{m} \in \mathrm{Z}$ реална оса се разлаже на интевале дужина 2π и сваки реалан број s припада тачно једном интервалу $[2m\pi, 2m\pi + 2\pi), m \in Z$. Другим речима,
за свако $s \in R$ **постоји тачно један** $m \in Z$ **i jedno** a **такав да је** $s = 2m\pi + a, a \in [0, 2\pi)$
.
где је $\lfloor x \rfloor$ ***цео део броја*** x **,** тј. ***највећи цео број који није већи од броја*** x .
Дефинишимо
$\cos s = \cos a, \sin s = \sin a$.

Приметимо да је

$$m = \left\lfloor \frac{s}{2\pi} \right\rfloor, a = s - \left\lfloor \frac{s}{2\pi} \right\rfloor \cdot 2\pi ,$$

i da za funkciju $\lfloor x \rfloor$ važi

$$\lfloor -x \rfloor = -\lfloor x \rfloor - 1, x > 0$$
$$\lfloor x + k \rfloor = \lfloor x \rfloor + k, x \in R, k \in Z$$
.

Zato je na primer :

$$\cos 12 = \cos(12 - \left\lfloor \frac{12}{2\pi} \right\rfloor 2\pi) = \cos(12 - 2\pi)$$

$$\sin 100 = \sin(100 - \left\lfloor \frac{100}{2\pi} \right\rfloor 2\pi) = \sin(100 - 30\pi)$$

$$\sin(-\frac{\pi}{4}) = \sin(-\frac{\pi}{4} - \left\lfloor \frac{-\pi/4}{2\pi} \right\rfloor 2\pi) = \sin(-\frac{\pi}{4} - \left\lfloor -\frac{1}{8} \right\rfloor 2\pi) = \sin(-\frac{\pi}{4} + 2\pi) = \sin\frac{7\pi}{4} = -\frac{1}{\sqrt{2}}$$

$$\sin(-s)=\sin(-s-\left\lfloor\frac{-s}{2\pi}\right\rfloor 2\pi)=\sin(-s-(-\left\lfloor\frac{s}{2\pi}\right\rfloor 2\pi-2\pi))=\sin(2\pi-(\mathrm{s}-\left\lfloor\frac{s}{2\pi}\right\rfloor 2\pi))$$

$$=-\sin(s-\left\lfloor\frac{s}{2\pi}\right\rfloor 2\pi)=-\sin s$$

$$\cos(-s)=\cos(-s-\left\lfloor\frac{-s}{2\pi}\right\rfloor 2\pi)=\cos(-s-(-\left\lfloor\frac{s}{2\pi}\right\rfloor 2\pi-2\pi))=\cos(2\pi-(\mathrm{s}-\left\lfloor\frac{s}{2\pi}\right\rfloor 2\pi))$$

$$=\cos(s-\left\lfloor\frac{s}{2\pi}\right\rfloor 2\pi)=\cos s$$

Dakle
Sinus je neparna a kosinus parna funkcija na *R*.

За $\kappa\in Z,\cos(s+2k\pi)=\cos(s+2k\pi-\left\lfloor\frac{s+2k\pi}{2\pi}\right\rfloor 2\pi)=\cos(s+2k\pi-\left\lfloor k+\frac{s}{2\pi}\right\rfloor 2\pi=$

$$\cos(s+2k\pi-2k\pi-\left\lfloor\frac{s}{2\pi}\right\rfloor 2\pi)=\cos(s-\left\lfloor\frac{s}{2\pi}\right\rfloor 2\pi)=\cos s$$

Функција $f:D\to R, D\subseteq R$ ***је периодична ако постоји*** $T\neq 0$ ***такво да***
$\forall x\in D \quad \mathrm{x}+T\in D\wedge x-T\in D\wedge f(x+T)=f(x-T)=f(x)$**.**
Број T се назива периода функције. Најмања позитивна периода функције (ако постоји) назива се основна периодa.

Dakle, dokazano je: **kosinus i sinus su periodične funkcije.**

Основна периода косинуса и синуса је 2π **.**

Нека је T било која периода синуса. Докажимо да $T\notin(0,2\pi)$. Претпоставимо супротно. Из $\sin T=\sin(T+0)=\sin 0=0$ следи $\cos T\in\{1,-1\}$, па је једино могуће да је $T=\pi$. Али тада би било $\sin(\frac{3\pi}{2})=\sin(T+\frac{\pi}{2})=\sin\frac{\pi}{2}=1$. Контрадикција!
Тврдња за косинус се доказује на сличан начин.

За произвољне реалне бројеве s ***и*** t ***вреде адиционе формуле***
$\cos(s+t)=\cos s\cos t-\sin s\sin t$
$\sin(s+t)=\sin s\cos t+\cos s\sin t$

Доказ. Нека је $s=2k\pi+a, a\in[0,2\pi), k\in Z \quad и \quad -t=2l\pi+b, b\in[0,2\pi), l\in Z$. Тада је $\cos(s+t)=\cos(s-(-t))=\cos(a-b)$.

Како је косинус парна функција, не умањујући општост, можемо претпоставити да је $a\geq b$. Како је $0\leq a-b<2\pi$, koristeći adicionu teoremu za razliku uglova koji odgovaraju lucima dužina a i b kao i parnost kosinusa i neparnost sinusa, dobijamo
$\cos(a-b)=\cos a\cos b+\sin a\sin b=\cos s\cos(-t)+\sin s\sin(-t)=\cos s\cos t-\sin s\sin t$.
$\sin(a-b)=\sin a\cos b-\cos a\sin b=\sin s\cos(-t)-\cos s\sin(-t)=\sin s\cos t+\cos s\sin t$

11. TRIGONOMETRIJA PREKO ORIJENTISANIH UGLOVA I PUTANJA PO JEDINIČNOM KRUGU

Kod orijentisanih uglova (kod kojih razlikujemo početni i završni krak) upisani jedinični luci su na prirodan način orijentisani.

Dva orijentisana ugla su jednaka akko su jednaki njima upisani jedinični orijentisani luci a oni su jednaki akko postoji kretanje (translacija i rotacija) u ravni kojim se jedan dovodi do poklapanja s drugim po dužini i po smeru.

1. *Kosinus i sinus orijentisanog ugla*

Postavimo u ravni koordinatni sistem. Time je izabrana orijentacija (lice i naličje) ravni. Premestimo kretanjem u ravni orijentisani luk jedinične kružnice tako da mu početna tačka padne u tačku $I(1,0)$. Ako se smer dobijenog orijentisanog luka poklapa sa smerom luka od tačke I do tačke $J(0,1)$ po najkraćem putu po jediničnoj kružnici, reći ćemo da je luk **pozitivno orijentisan**, u suprotnom **negativno orijentisan.**
Primetite: sat se ne spominje!
Neka je $E(\alpha)$ krajnja tačka dobijenog orijentisanog luka.

Koordinate tačke $E(\alpha)$ nazivaju se
kosinus i sinus orijentisanog ugla α. $E(\alpha)=(\cos\alpha,\sin\alpha)$.

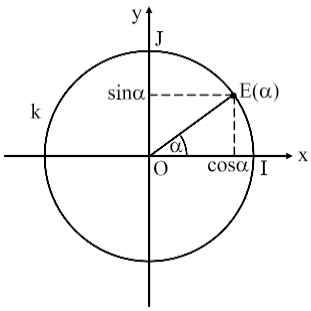

Neorijentisani ugao je po dogovoru jednak pozitivno orijentisanom uglu iste veličine.

2. Kosinus i sinus broja $s\in(-2\pi,2\pi)$

Svaki orijentisani luk jedinične kružnice se opisuje dužinom sa predznakom plus za pozitivno odnosno minus za negativno orijentisane lukove, odnosno realnim brojem s iz intervala $(-2\pi,2\pi)$. Važi i obratno svakom ovakvom broju odgovara jedan jedini orijentisani luk jedinične kružnice kao i pripadni orijentisani ugao α. Definišemo $\cos s=\cos\alpha,\sin s=\sin\alpha$.

3. Kosinus i sinus realnog broja s

Slično vektorima (orijentisanim dužima) orijentisani jedinični luci se mogu **sabirati nadovezivanjem**. Rezultat nadovezivanja je **orijentisana putanja** po jediničnoj kružnici **proizvoljne dužine i predznaka pa joj odgovara realan broj s takav da je dužina putanje jednaka $|s|$ a smer joj odgovara znaku od s. Važi i obratno svakom realnom broju s može se pridružiti orijentisana putanja po jediničnoj kružnici koja počinje u tački $I(1,0)$ i ima smer saglasan znaku od s.**

Koordinate krajnje tačke te putanje su kosinus i sinus broja s.

Opisno: Realnu pravu zalepljenu koordinatnim početkom na tačku I(1,0) jedinične kružnice k(O,1) obmotavamo oko kružnice k(O,1) bez istezanja ili sabijanja. Pri tom realni broj s pada u neku tačku $E(s)$ kružnice.
Odgovarajući orijentisani ugao je $\alpha = \angle IOE(s)$ a $\sin s = \sin\alpha$, $\cos s = \cos\alpha$.
Vidi se da su tačke $E(-s)$ i $E(s)$ simetrične prema x osi pa je
$\cos(-s) = \cos s, \sin(-s) = \sin s$.
Vidi se i da je $E(2n\pi + s) = E(s), n \in Z, s \in R$ pa je
$\cos(2n\pi + s) = \cos s, \sin(2n\pi + s) = \sin s$.

Komplikacije nastaju kad treba dokazati

adicione formule:

Za proizvoljne realne brojeve s ***i*** t ***vredi***
$\cos(s+t) = \cos s\cos t - \sin s\sin t$, $\sin(s+t) = \sin s\cos t + \cos s\sin t$

Ideja dokaza je jednakost orijentisanih lukova $\overset{\frown}{E(s)E(-t)}$ i $\overset{\frown}{E(s+t)E(0)}$ odakle sledi jednakost njihovih tetiva i odatle primenom formule za rastojanje tačaka u koordinatnoj ravni, adiciona teorema za kosinus.
Problem je što se ovo prvo lako ne vidi, ako se ne vidi opštije da je
$\overset{\frown}{E(s)E(-t)} = \overset{\frown}{E(s+u)E(-t+u)}, u \in R$, a zatim uzme $u = t$ .Ustvari tačka $E(s+u)$ dobija se rotacijom tačke $E(s)$ za orijentisanu putanju koja odgovara broju u .
Iz adicione teoreme za kosinus izvodi se adiciona teorema za sinus.
Veze:

$$\cos x + \cos y = 2\cos\frac{x+y}{2}\cos\frac{x-y}{2}$$

$$\cos x - \cos y = -2\sin\frac{x+y}{2}\sin\frac{x-y}{2}$$

$$\sin x + \sin y = 2\sin\frac{x+y}{2}\cos\frac{x-y}{2}$$

$$\sin x - \sin y = 2\sin\frac{x-y}{2}\cos\frac{x+y}{2}$$

$$2\cos x\cos y = \cos(x+y) + \cos(x-y)$$

$$2\sin x\sin y = \cos(x-y) - \cos(x+y)$$

$$2\sin x\cos y = \sin(x+y) + \sin(x-y)$$

Ocene:

$$-1 \le \cos x \le 1, -1 \le \sin x \le 1, \mathrm{x} \in \mathrm{R}\, c$$

$$|\cos a - \cos b| \le d(E(a), E(b)) \le |a - b|$$

$$|\sin a - \sin b| \le d(E(a), E(b)) \le |a - b|, a,b \in [0, 2\pi)$$

$$\sin\frac{x_1 + x_2}{2} \ge \frac{\sin x_1 + \sin x_2}{2} \quad x_1, x_2 \in [0, \pi]$$

$$\sin\frac{x_1 + x_2 + \cdots + x_n}{n} \ge \frac{\sin x_1 + \sin x_2 + \cdots + \sin x_n}{n}, x_1, x_2, \ldots, x_n \in [0, \pi]$$

12. Функције тангенс и котангенс

$$tgx = \frac{\sin x}{\cos x}, ctgx = \frac{\cos x}{\sin x}$$

Тангенс и котангенс су непарне периодичне функције. Основни период тангенса и котангенса је π **.**

За тачке $s, t, s+t$ ***из домена вреде адиционе формуле***

$$tg(s+t) = \frac{tgs + tgt}{1 - tgs\ tgt}, ctg(s+t) = \frac{ctgs\ ctgt - 1}{ctgs + ctgt}.$$

13 . Графици основних тригонометријских функција

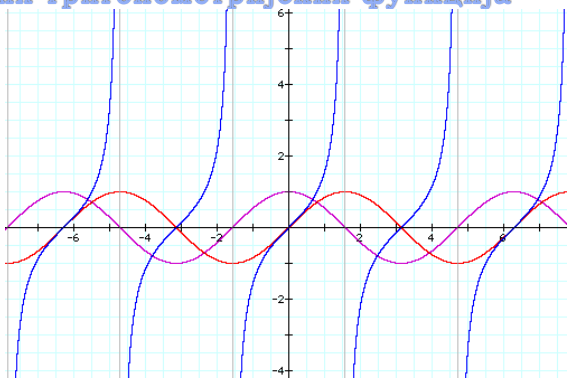

14. Инверзне тригонометријске функције

Рестикција синуса на $[-\frac{\pi}{2}, \frac{\pi}{2}]$ ***пресликава овај интевал 1-1 на интервал*** $[-1,1]$***, те***

има инверзну функцију аркуссинус, $\arcsin : [-1,1] \to [-\frac{\pi}{2}, \frac{\pi}{2}]$ ***дефинисану са***

$y = \arcsin x \Leftrightarrow \sin y = x$ **.**

Доказ. Због непарности синуса, довољно је доказати

$$0 \le x_1 < x_2 \le \frac{\pi}{2} \Rightarrow \sin x_1 < \sin x_2,$$

и

$$\forall y \in [0,1] \exists! x \in [0, \frac{\pi}{2}]\ y = \sin x.$$

Како је $\sin x_2 - \sin x_1 = 2\sin\frac{x_2 - x_1}{2}\cos\frac{x_2 + x_1}{2}$ и $0 < x_2 - x_1 \le \frac{\pi}{2} \Rightarrow \sin\frac{x_2 - x_1}{2} > 0$,

$0 < \frac{x_1 + x_2}{2} < \frac{\pi}{2} \Rightarrow \cos\frac{x_1 + x_2}{2} > 0$, прво је тачно. Друго следи из чињенице да права која садржи тачку $(0, y)$, $y \in [0,1]$ паралелна $x-$оси сече јединичну кружницу к(O,1) у јединственој тачки са ненегативном првом координатом.

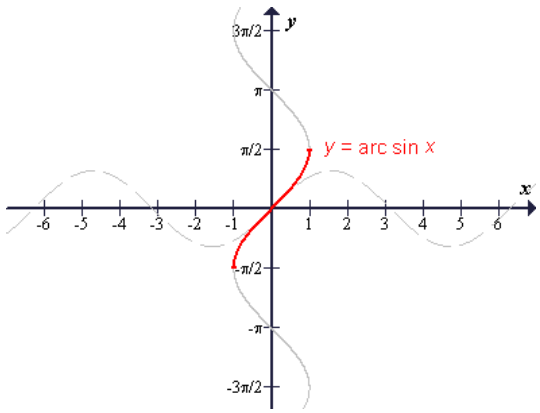

Рестрикција косинуса на $[0,\pi]$ ***пресликава овај интервал 1-1 на интервал*** $[-1,1]$***,***

те има инверзну функцију аркускосинус, $\arccos:[-1,1]\to[-\frac{\pi}{2},\frac{\pi}{2}]$ ***дефинисану са***

$y=\arccos x \Leftrightarrow \sin y = x$ **.**

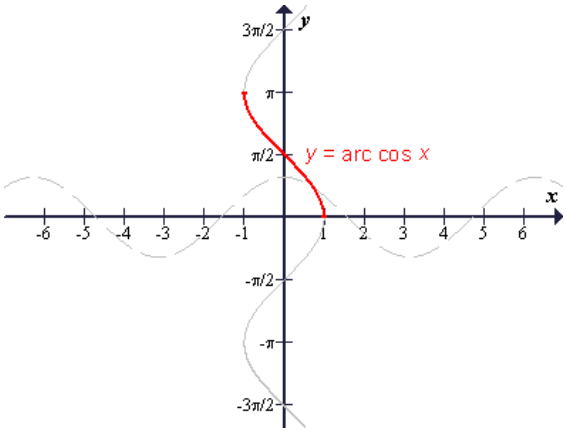

Рестрикција тангенса на интевал $(-\frac{\pi}{2},\frac{\pi}{2})$ ***пресликава овај интервал 1-1 на*** R***,***

те има инверзну функцију аркустангенс,

$arctg: R\to(-\frac{\pi}{2},\frac{\pi}{2})$ ***, дефинисану са*** $y=arctgx \Leftrightarrow tgy=x$.

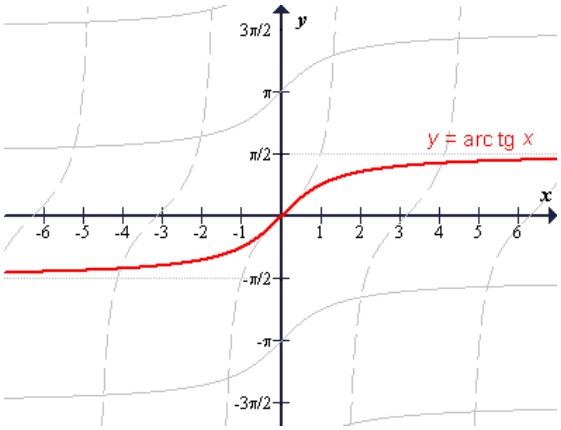

15. Trigonometrijske jednačine i nejednačine

Korišćenjem veza svode se na osnovne

$$\cos x = (\le,\ge)a, \sin x = (\le,\ge)b, \tan x = (\le,\ge)c$$

One se rešavaju prvo u osnovnom području (na trigonometrijskom krugu) a zatim se koristi periodičnost za nalaženje skupa svih rešenja.

16. КОМПЛЕКСНИ БРОЈЕВИ И ТРИГОНОМЕТРИЈА

Начин на који се kompleksni brojevi уводе у настави, када се основни имагинарни број i дефинише као $\sqrt{-1}$ је **некоректан,** јер $\sqrt{-1}$ има две вредности i и $-i$!!!!

Скуп уређених парова *(x, y)* ***реалних бројева, тј. скуп*** $\mathbb{R}^2$***, назива се скуп комплексних бројева и обележава се са*** $\mathbb{C}$***, кад су у њему дефинисане две операције – сабирање и множење на следећи начин:***

За сваки пар комплексних бројева (x_1, y_1) и (x_2, y_2) ***је***:

$(x_1, y_1) + (x_2, y_2) = (x_1 + x_2, y_1 + y_2)$, ***и*** $(x_1, y_1)(x_2, y_2) = (x_1x_2 - y_1y_2, x_1y_2 + x_2y_1)$.

$$i = (0,1).$$

$$z = (x, 0) + i(y, 0)$$

$$z = x + iy$$

$$\bar{z} = x - iy,$$

$$2\,\mathrm{Re}\, z = z + \bar{z}, \quad 2i\,\mathrm{Im}\, z = z - \bar{z}$$

$$\overline{z_1 + z_2 + \cdots\cdots + z_n} = \bar{z}_1 + \bar{z}_2 + \cdots\cdots + \bar{z}_n$$

$$\overline{z_1 z_2 \cdots\cdots z_n} = \bar{z}_1 \cdot \bar{z}_2 \cdots\cdots \bar{z}_n$$

$$z \cdot \bar{z} = x^2 + y^2; \ \overline{\left(\frac{z_1}{z_2}\right)} = \frac{\bar{z}_1}{\bar{z}_2};.$$

$$|z| = \sqrt{x^2 + y^2} = \rho$$

Конвексни оријентисани угао $\varphi = \angle xOz$ назива се ***основни аргумент од*** z ***, у ознаци*** $\varphi = \arg z$.

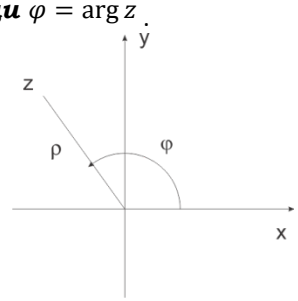

$$Argz = \{\arg z + 2k\pi \mid k \in Z\}$$

z се може написати у ***тригонометријском облику***:

$$z = \rho(\cos\varphi + i\sin\varphi)$$

$$z_1 \cdot z_2 = \rho_1\rho_2(\cos(\varphi_1 + \varphi_2) + i\sin(\varphi_1 + \varphi_2)).$$

Moivre–ова формула. $z^n = \rho^n(\cos n\varphi + i\sin n\varphi)$,

Пример1 . Доказати да је

$$4arctg\frac{1}{5} - arctg\frac{1}{239} = \frac{\pi}{4}.$$

Решење. Лева страна је аргумент комплексног броја

$(5+i)^4(239-i) = (476+480i)(239-i) = 114244 + 114244i$ ***, дакле једнака*** $\frac{\pi}{4}$.

Користећи резултат $|arctgx-(x-\frac{x^3}{3}+\frac{x^5}{5}-\cdots+(-1)^{n-1}\frac{x^{2n-1}}{2n-1})|\le\frac{x^{2n+1}}{2n+1}$,0<x<1 који се доказује у анализи, John Machin је одавде још 1706 године израчунао π на 100 децимала.

Пример 2. ***Приказати као збир квадрата израз*** $(a_1^2+b_1^2)(a_2^2+b_2^2)(a_3^2+b_3^2)$.

Одредимо изразе A и B тако да је $(a_1^2+b_1^2)(a_2^2+b_2^2)(a_3^2+b_3^2)=A^2+B^2$.

Нека је $z_k=a_k+ib_k, k=1,2,3$. Тада је

$(a_1^2+b_1^2)(a_2^2+b_2^2)(a_3^2+b_3^2)=(z_1\overline{z_1})(z_2\overline{z_2})(z_3\overline{z_3})=(z_1z_2z_3)\overline{(z_1z_2z_3)}$,

па је

$A=\mathrm{Re}\{z_1z_2z_3\}=(a_1a_2-b_1b_2)a_3-(a_1b_2+a_2b_1)b_3, B=\mathrm{Im}\{z_1z_2z_3\}=(a_1a_2-b_1b_2)b_3+(a_1b_2+a_2b_1)a_3$

.

Пример 3 . ***Одредити константе*** A,B,C,D ***такве да је***

$\cos^2 x\sin^4 x=A+B\cos 2x+C\cos 4x+D\cos 6x$, $x\in R$

Некаје $e(x)=\cos x+i\sin x$. Тада је $\cos x=\frac{e(x)+e(-x)}{2}, \sin x=\frac{e(x)-e(-x)}{2i}$, па је

$$\cos^2 x\sin^4 x=\frac{1}{64i^4}(e(x)+e(-x))^2(e(x)-e(-x))^4=\frac{1}{64}(e^2(x)-e^2(-x))^2(e(x)-e(-x))^2=$$

$$\frac{1}{64}(\mathrm{e}(2\,\mathrm{x})-\mathrm{e}(-2\,\mathrm{x}))^2(\mathrm{e}(2\,\mathrm{x})-2+\mathrm{e}(-2\,\mathrm{x}))=\frac{1}{64}(e(4x)-2+\mathrm{e}(-4\,\mathrm{x}))(\mathrm{e}(2\,\mathrm{x})-2+\mathrm{e}(-2\,\mathrm{x}))$$

$$=\frac{1}{64}[e(6x)-e(2x)+e(-2x)-2e(4x)+4-2e(-4x)+e(2x)-2e(-2x)+e(-6x)]$$

$$=\frac{1}{32}[2-\cos 2x-2\cos 4x+\cos 6x]$$

17. КОРЕНОВАЊЕ КОМПЛЕКСНОГ БРОЈА

Једначина $\boldsymbol{z^n=a}$ има тачно $\boldsymbol{n}$ различитих решења.

$$z_k=\sqrt[n]{r}\left(\cos\frac{\alpha+2m\pi}{n}+i\sin\frac{\alpha+2m\pi}{n}\right), m=0,1,\dots n-1.$$

која се називају n***–ти корени броја*** a.

Пример 4. ***Израчунати*** n***–те корене из броја*** $z=1$**.**

Како је за комплексан број $1, \rho=1$ и $\varphi=0$, имамо

$$\varepsilon_k=\cos\frac{2\pi k}{n}+i\sin\frac{2\pi k}{n}, k=0,1,2,\dots,n-1.$$

За $n=7$ из претходног примера следи

$$x^7-1=\prod_{k=0}^{6}(x-\varepsilon_k)=(x-1)(x^2-2\cos\frac{2\pi}{7}x+1)(x^2-2\cos\frac{4\pi}{7}x+1)(x^2-2\cos\frac{6\pi}{7}x+1).$$

Упоређивањем коефицијената уз x на левој и десној страни одавде добијамо

$0=2\cos\frac{2\pi}{7}+2\cos\frac{4\pi}{7}+2\cos\frac{6\pi}{7}+1$, а уз x^3 да је $\cos\frac{2\pi}{7}\cos\frac{4\pi}{7}\cos\frac{6\pi}{7}=-\frac{1}{8}$.

18. ZADACI

1. Доказати да важи:

$$arctg\frac{1}{2}+arctg\frac{1}{3}=\frac{\pi}{4}$$

$$arctg\frac{1}{3}+arctg\frac{1}{5}+arctg\frac{1}{7}+arctg\frac{1}{8}=\frac{\pi}{4}$$

$$4arctg\frac{1}{5}-arctg\frac{1}{239}=\frac{\pi}{4}$$

$$\cos\frac{\pi}{5}-\cos\frac{2\pi}{5}=\frac{1}{2}$$

$$\sin 9^0+\sin 49^0+\sin 89^0+\cdots+\sin 329^0=0$$

2. Израчунати:

$$\cos\frac{2\pi}{7}+\cos\frac{4\pi}{7}+\cos\frac{6\pi}{7}$$

$$\cos\frac{2\pi}{7}\cdot\cos\frac{4\pi}{7}\cdot\cos\frac{6\pi}{7}$$

$$\cos x+\cos 2x+\cdots+\cos nx$$

$$\sin x+\sin 2x+\cdots+\sin nx$$

$$\cos^2 x+\cos^2 2x+\cdots+\cos^2 nx$$

$$\cos x-\cos 2x+\cdots+(-1)^{n-1}\cos nx$$

$$\sin x-\sin 2x+\cdots+(-1)^{n-1}\sin nx$$

3. Нека је $\cos\alpha^0=\frac{1}{3}$. Доказати да је α ирационалан број.

4. Neka je $x_0=2016, x_{n+1}=\frac{1+x_n}{1-x_n}$. Izračunati x_{2016}.

5. Dokaži $\cot x-\cot 2x=\frac{1}{\sin 2x}$, pa izvedi $\frac{1}{\sin 2x}+\frac{1}{\sin 4x}+\ldots+\frac{1}{\sin 2^n x}=\cot x-\cot 2^n x$.

6. Ako je $\cos\alpha$ rešenje kvadratne jednačine $ax^2+bx+c=0$, napisati kvadratnu jednačinu čiji je koren $\cos 2\alpha$.

7. Rešiti jednačine: $\cos^n x-\sin^n x=1, n\in N$; $\cos^2 x+\cos^2 2x+\cos^2 3x=1$.

8. **Rešiti jednačinu** $\{\sin x,\sin 2x\}=\{\cos x,\cos 2x\}$.

9. **Koliki je ugao** γ **trougla kod koga je** $3\sin\alpha+4\cos\beta=6, 3\cos\alpha+4\sin\beta=1$?

10. **Rešiti sistem** $x=\frac{2y}{1-y^2}, y=\frac{2x}{1-x^2}$.

11. Rešiti jednačinu $\sin x+\sin 2x+\sin 3x=\cos x+\cos 2x+\cos 3x$.

12. Neka je $n\in N, x_0=0, x_i>0$, za $i=1,2,\ldots,n$ i $x_1+x_2+\cdots+x_n=1$. Dokazati da je

$$\sum_{i=1}^{n}\frac{x_i}{\sqrt{1-x_0-x_1-\cdots-x_{i-1}}\sqrt{1+x_i+x_{i+1}+\cdots+x_n}}<\frac{\pi}{2}$$

13. Dokazati da se od četiri realna broja uvek mogu odabrati dva x i y tako da je :

a) $0 \le \frac{x-y}{1+xy} \le 1$; b) $\frac{1+xy}{\sqrt{1+x^2}\sqrt{1+y^2}} > \frac{1}{2}$.

19. LITERATURA

Dugošija Đ. Viša matematika u devet lekcija, Zavod za udžbenike
Dugošija Đ. Fundamenti matematike, Zavod za udžbenike 2015
Karamata J. Kompleksan broj, Zavod za udžbenike
Krechmar Zbornik zadač
Savchev S.,Titu Andrescu Mathematical Miniaturs
Titu Andrescu, Zuming Feng 103 trig. problems ...

gen.lib.rus.ec
youproxy.org